

Rolul culturii epistemologice și metodologice în știința politică Considerații asupra modelul anglo-saxon

Stagiul de cercetare pe care l-am realizat la Dublin City University¹ a constituit cel mai bun prilej pentru reconfirmarea faptului că ceea ce stă la baza dezvoltării disciplinare durabile în spațiul anglo-saxon este un tip specific de cultură epistemologică și metodologică, ea însăși rezultatul unei graduale și durabile evoluții. În cazul științei politice, acest tip de cultură epistemologică și metodologică apare ca fiind determinant nu doar în ordinea conferirii de autoritate științifică domeniului sau de construire a științei politice ca *știință* prin demersuri „neutre” de studiu și de procesare a datelor, ci și în cea a specializării cercetării sau a specializării școlilor de cercetare. În cele ce urmează mă voi referi la modelul epistemologic și metodologic anglo-saxon de cercetare în știința politică și la rolul acestui tip de *cultură* epistemologică și metodologică pentru calitatea lucrărilor din domeniu în spațiul anglo-saxon și american, pentru gradul marcant în care rezultatele cercetării din aceste spații devin „bunuri publice” ale cercetării mondiale și ale învățământului și în care știința politică anglo-saxonă și americană exercită o poziție hegemonică în cercetarea mondială. Prin aceste considerații doresc finalmente să marchez rolul pe care un astfel de model și o astfel de cultură epistemologică și metodologică ar putea să-l joace în dezvoltarea durabilă a științei politice românești. Se cade să fac precizarea că aceste considerații mi-au fost inspirate nemijlocit în cursul stagiului de cercetare care a avut ca obiect problematica *leadership*-ului politic în sistemele politice de tip semiprezidențial, cu deosebire în cel al României² și în care am avut șansa să lucrez cu profesorul Robert Elgie³ – o personalitate căreia i se recunoaște calitatea de *leading figure* în cercetarea semiprezidențialismului⁴ și de autor consacrat în cercetarea *leadership*-ului politic⁵, îndeosebi a celui propriu sistemului instituțional al celei de-a cincea Republici franceze. Exigențele metodologice de cercetare empirică și comparată subliniate și

¹ School of Law and Government.

² Subsumat proiectului de cercetare postdoctorală „*Cultura politică actuală a României și rolul stilurilor de leadership politic – Leadership-ul politic din România postdecembristă în genul proxim al țărilor cu sisteme politice semiprezidențiale*”.

³ Paddy Moriarty Professor of Government and International Studies, Dublin City University, School of Law and Government.

⁴ Robert Elgie a consacrat definiția pur constituțională, standard, a semiprezidențialismului, fiind autorul unor lucrări de referință în domeniu, precum *Semi-presidentialism in Europe* (1999), *Semi-presidentialism Outside Europe* (editat împreună cu Sophia Moestrup, 2007), *Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe* (editat împreună cu Sophia Moestrup, 2008), *Semi-presidentialism and Democracy* (editat împreună cu Sophia Moestrup și Yu-Shan Wu, 2011), *Semi-presidentialism: Subtypes and Democratic Performance* (2011).

⁵ Profesorul Robert Elgie a publicat în acest sens *The Role of the Prime Minister in France, 1981-1991* (1993), *Political Leadership in Liberal Democracies* (1995), *Electing the French President. The 1995 Presidential Election* (editor, 1996), *The Changing French Political System* (editor, 2000), *Divided Government in Comparative Perspective* (2001), *Political Institutions in Contemporary France* (2003), *Studying Political Leadership: Foundations and Contending Accounts* (2015). Menționez doar că în ultimii patru ani a publicat articole asupra *leadership*-ului politic în trei lucrări colective de sinteză asupra temei, anume: *Comparative Political Leadership* (2012), *The Oxford Handbook of Political Leadership* (2014), *Routledge Handbook of European Politics* (2015).

reiterate de profesorul Elgie inclusiv în privința cercetării evoluției semiprezidențialismului din România, a tendințelor de prezidențializare și a stilurilor de *leadership* politic executiv, prezidențial și prim-ministerial, au consolidat constatarea că perspectiva epistemologică și metodologică în care și-a elaborat lucrările, poate în măsură similară cu aspectele care țin de substanța cercetărilor lui, și pe care le cunoșteam într-o mare măsură din lecturile realizate în ultimii ani, au concurat la calitatea lucrărilor personale și la recunoașterea lor internațională. Aceasta întrucât pentru Elgie, „esența metodei științifice” în știința politică este dată de ceea ce David Lake⁶ considera a constitui o „puternică concentrare asupra empiricului, accent asupra rigorii deductive și asupra disponibilității de a recurge la părți principale extinse de teorie”⁷, o „concentrare” care concură la apariția graduală a unei paradigme și, prin ea, la o mai „ușoară conectare a pieselor dispersate ale cercetării și la construirea cunoașterii cumulative”⁸.

Modelul anglo-saxon

Simplificând inevitabil, se poate afirma că în ceea ce numim generic cultura anglo-saxonă și modelul ei epistemologic și metodologic aplicat în știința politică este infirmată îndeobște una dintre pretențiile culturii continentale, anume că „totul” s-ar reduce la „a pune întrebările pe care nimeni n-a mai avut curajul să le pună” și la umplerea golurilor de informație cu „produse de speculație, inducții reușite care îmbogățesc substanțial explicația”, așa cum considera în 1978 Georges Duby, o ilustră personalitate a culturii franceze. Spre deosebire de tradiția continentală franceză de pildă – concretizată într-o știință politică percepută ca istorie politică, istorie a instituțiilor, nu tocmai înclinată către cercetarea empirică, „uneori provincială, alteori filosofantă”, oricum „într-o poziție periferică pe scena mondială și fără influența pe care structuraliștii francezi au știut să o exercite în alte domenii”⁹ – și spre deosebire de tradiția germană – care a cultivat constant ambiția unei teorii generale a societății în orizont holistic și sinoptic –, tradiția culturii anglo-saxone a avut și are drept constantă cercetarea empirică, „fără prea mari ambiții speculative”, o bună parte a științei politice din acest spațiu urmând direcția consacrată de John Stuart Mill în descrierea fenomenelor, proceselor, instituțiilor politice – ea însăși înrădăcinată în *empirismul britanic* al lui John Locke, George Berkeley și mai ales David Hume și în utilitarismul lui Jeremy Bentham (conform căruia chestiunile practice nu pot fi decise „doar pe baza premiselor”).

Acestei constante – cercetarea empirică – i s-a adăugat la începutul secolului al XX-lea filosofia analitică în formele care au urmărit clarificarea logică a gândirii, și anume analiza lingvistică, empirismul logic și cercetarea limbajului și a metodei, ca domenii de investigație cu implicații importante asupra științei politice și a celor trei premise științifice: explicarea,

⁶ Cu referire la economia politică internațională.

⁷ David A. Lake, “Open Economy Politics: A Critical Review”, *Review of International Organizations*, vol. 4, 2009, p. 231, apud Robert Elgie, *Semi-presidentialism: Subtypes and Democratic Performance*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011, p. 188.

⁸ *Ibidem*, p. 220, apud *ibidem*.

⁹ Gianfranco Pasquino, *Curs de știință politică*, traducere de Aurora Martin, Iași, Institutul European, 2002 (1997), p. 42.

verificarea și non-evaluarea¹⁰. În esență, modelul epistemologic și metodologic anglo-saxon implică: respingerea metafizicii, abstracționismului și deopotrivă a raționalității sinoptice și intuitive; descrierea fenomenelor, ca scop al cunoșterii; limitarea la ceea ce poate fi observat și măsurat, la empirism, ca scop al științei sau al cunoașterii științifice; definirea științei ca mod de a ajunge la adevăr, ca înțelegere suficient de bună a lumii și a politicului pentru a permite predicția și controlul lor. În mod definitoriu, modelul epistemologic și metodologic anglo-saxon implică, de asemenea, aplicarea în cercetare a principiului pozitivist conform căruia realitatea, inclusiv cea socială și politică, e dominată de legi precise, aceste legi fiind cele care îi reflectă omogenitate și regularitate și care pot fi cunoscute numai prin metodele specifice științelor naturii. În consonanță cu acest principiu, modelul epistemologic și metodologic anglo-saxon utilizează explicația deterministă (relația cauză-efect), raționarea deductivă pentru a postula teoriile ce urmează a fi testate și experimentul (ca abordare principală a metodei științifice).

Tradiția empirică britanică – *“that noble science of politics”* – descriptivă și analitică, a jucat un rol recurent în știința politică britanică pe parcursul secolului al XX-lea, ea înfruntând „fluxul idealismului” și pe cel „al unei vii tradiții marxiste” și fiind deosebit de intens legată de contextul social și politic mai larg al timpului. Influența lui s-a dovedit a fi importantă, chiar în Franța începutului de secol XX deductivismul economic și juridic lăsând loc parțial pentru apropierea de abordarea inductivă prevalentă în tradiția *Whig*. „Modelul englez” a devenit un element tot mai prezent nu doar în gândirea politică a unor exponenți ai științei politice franceze cât mai ales în cea a cercetătorilor americani. Behaviorismul american și-a extras într-o măsură importantă rădăcinile din tradiția empirică britanică, încercarea de modelare din punct de vedere metodologic a științei politice britanice și americane de până la sfârșitul anilor '60 urmând științe naturale bazate pe principiile: detectabilității uniformității în comportamentul uman; confirmării acestei uniformități prin probe empirice; caracterului „cât mai cantitativ” al metodelor prin care sunt dobândite și analizate datele; caracterului mai curând empiric și predictiv al teoriei decât al celui filosofic și istoric; posibilității și dezirabilității cercetării care evită criteriile de valoare. S-a afirmat în acest sens că elementul central comun al științei politice contemporane „pe ambele maluri ale Atlanticului” este afirmarea unui „empirism modernist distinctiv” care a fundamentat „atomizarea și compartimentarea fluxului realității și dezvoltarea unei noi abordări în colectarea și sintetizarea datelor empirice”¹¹. Acest proces a fost coextensiv, începând cu perioada interbelică, seriei de „reorientări” ale științei politice pe ambele maluri ale Atlanticului și de schimbări în vechea tradiție *Whig*, ca și emergenței unor noi centre de interes tematic și unor noi tehnici empirice care au solicitat investigații și interpretări ale politicii contemporane detașate de „marile narațiuni istorice”. Aceste evoluții au fost esențializate ca „sinteză” a Whiggism-ului sau a temelor

¹⁰ Sub influența pozitivismului a intrat în uz distincția dintre enunțurile empirice (și știința ca disciplină utilizează exclusive enunțuri empirice), enunțuri formale (și filosofia ca disciplină ce are de-a face exclusiv cu enunțuri formale) și enunțuri evaluative (sau imperative morale, nedeductibile din enunțuri empirice sau enunțuri formale, și teoria politică care operează cu evaluări).

¹¹ Robert Adcock, Mark Bevir, and Shannon C. Stimson, “A History of Political Science: How?, What?, Why?”, în Robert Adcock, Mark Bevir, and Shannon C. Stimson (editors), *Modern Political Science. Anglo-American Exchanges since 1880*, Princeton, New Jersey/Woodstock, Oxfordshire, Princeton University Press, 2007, p. 9.

Whig cu empirismul modernist sprijinit pe dimensiunile instrumentale ale pragmatismului, pe încrederea în știință ca factor al schimbării sociale progresive, pe preluarea unei concepții distincte neopozitivistice cu influență în știința politică americană. În condițiile afirmării unei deschideri către pluralismul metodologic, privilegierea dovezilor cantitative a reprezentat constant dominanta metodologică, dat fiind că aceste dovezi sunt cele care obiectivează opiniile, comportamentele și instituțiile politice care, la rândul lor, au impact asupra politic, cultural, social, economic etc.

Cultura epistemologică și metodologică anglo-saxonă

O cultură epistemologică și metodologică de un tip anume presupune deja obținerea unei cunoașteri cumulative, validate științific, urmând o paradigmă dominantă, în cazul anglo-saxon una empirică și pozitivistă (verificaționistă), adică concepte, proceduri și rezultate, ca și un mod global de a privi fenomenele. În privința unor asemenea paradigme influente precum cea empiristă/prozitivistă filosofia științei face distincția între epistemologie și metodologie, între filosofia cunoașterii sau a „modului în care ajungem să cunoaștem” și practica cunoașterii sau a modurilor și metodelor specifice prin care ajungem la o mai bună cunoaștere. Filosofiei cunoașterii îi este proprie formularea asumpțiilor cercetării, iar domeniului ocupat de *practicing scientists* îi revine sarcina de a îmbunătăți cunoașterea în cadrele unei ample comunități a „căutătorilor de adevăr” cu un conturat profil combativ, critic și contestar. Cultura epistemologică presupune așadar o supraviețuire a teoriilor după o „intensă cercetare” sau „bătălie evolutivă”, numită și „selecție naturală a teoriei cunoașterii”. Ea cuprinde ideile decantate „cu valoare de supraviețuire” și ilustrează o evoluție a cunoașterii printr-un proces de variație, selecție și păstrare în sau dincolo de cadrul marilor paradigme. Un proces analog de „bătălie evolutivă” este specific și metodelor de cercetare subsumate paradigmelor consacrate.

Din perspectiva unui astfel de proces, cea mai importantă mutație epistemologică și metodologică înregistrată în a doua jumătate a secolului XX în modelul anglo-saxon de cercetare utilizat în știința politică a fost „intrarea gândirii într-o eră a postpozitivismului” sau postempirismului, adică o eră de revizuire a pozitivismului. Această mutație a implicat parțial chiar respingerea unor canoane sau principii ale pozitivismului și raportarea lui mai nuanțată la alte *pattern*-uri și paradigme, în principal la realismul critic – prin recunoașterea efectelor posibile ale înclinațiilor, prejudecăților, experiențelor culturale ale cercetătorului asupra obiectivității observației; prin recunoașterea, în consecință, a caracterului failibil al observației și al probabilității revizuirii tuturor teoriilor. Tot ca o consecință, această mutație a determinat accentuarea importanței măsurărilor și observațiilor multiple (fiecare cu tipuri posibile de eroare); definirea obiectivității ca „fenomen inerent social”, ca „ceea ce numeroși indivizi încearcă să obțină criticând lucrările altora”, mai precis considerarea cunoașterii ca fiind bazată nu pe fundamente incontestabile ci pe explicații contingente asupra unor circumstanțe particulare. Această definire a cunoașterii a subsumat scepticism în privința posibilității de a identifica legi sociale universale de tipul cauză-efect, admiterea caracterului imperfect și probabilistic al cunoașterii (sau a unui grad mai mare de incertitudine epistemologică decât erau pozitiviștii dispuși

să admită) și respingerea ideii de incomensurabilitate a diferitelor perspective sau a ideii că nu ne putem înțelege fiindcă aparținem unor experiențe și culturi diferite¹².

Paralel cu „dezvrăjirea de la sfârșitul anilor '60” sau cu repudierea exceselor scientismului metodologic și a „impecabilității metodologice” în formularea legilor științifice predictive (în favoarea „înțelegerii”) a avut loc într-o măsură semnificativă „americanizarea științei politice europene”, începând cu știința politică britanică, și impunerea a ceea ce Giovanni Sartori a numit „*pattern*-ului specializării” sau al cuantificării. Știința politică americană a devenit în a doua jumătate a secolului al XX-lea portdrapelul acestui *pattern*, perceput ca fiind în recesiune în Marea Britanie, deși tot în Insulă a fost amplu susținută exigența de a nu desprinde sau „detașa” știința și teoria politică de faptele politice. „Răspunsul britanic” la evoluția behavioristă a științei politice americane a fost, așa cum arăta Jack Hayward, „un caz clasic de conservatorism dinamic: suficientă schimbare pentru a păstra în esență aproape aceeași stare de lucruri”¹³, anume nu o teorie generală a instrumentelor intelectuale și nu „o investigare în stilul științei naturale”, ci „o revitalizare a vechiului model”, „o dezbatere continuă” și critică care nu ajunge întotdeauna să contribuie la „avansul cumulativ al cunoașterii autoritare” (W. J. M. Mackenzie), ci ajunge să constituie „un corp explicativ de cunoștințe” care furnizează motivele și cauzele evenimentelor, fără însă a le prezice cu certitudine, sau ajunge la „interpretarea unui corp al cunoașterii factuale” (S. E. Finer). Acest tip de opțiune sau de abordare metodologică a căutat să evite excesele formaliste ale diferitelor variante de behaviorism și, mai recent, ale *rational choice theory* și să-și prezeve caracterul obiectiv-științific în cadrele epistemologice și metodologice de factură empiristă, situate dincolo de arbitrariu, dincolo de interesele teoriilor normative și ideologice.

Ceea ce prezintă un interes deosebit pentru știința politică este că postpozitivismul a fost interesat nu doar de studierea unor fenomene politice, ci și de explicarea unor evenimente particulare și a comportamentelor unor indivizi (lideri) particulari, de cercetarea deopotrivă a factorilor structurali fundamentali ai unor fenomene și a factorilor contingenți, ca și a formelor și nivelurile lor diferite de manifestare. Ca atare, postpozitivismul s-a deschis spre admiterea unui grad important al complexității cauzale a politicului și al explicării acestei complexități prin utilizarea *pattern*-ului interacționist, prin accentuarea efectului contingent al personalităților individuale, prin identificarea efectului dispoziției personale în cazul liderilor sau a unor clase de lideri. Este de subliniat că postpozitivismul admite atât reguli de evidență, adică de identificare a obiectului observației și a metodei de observare, cât și reguli de inferență descriptivă, adică de identificare a faptelor obiective care indică conceptele folosite, și inferențe predictive, care folosesc atât asumții cauzale cât și evaluări cauzale. În mod specific, el utilizează metode deductive de identificare a variatelor tipuri de acorduri instituționale, supunând rezultatele testărilor empirice.

¹² A se vedea în acest sens William M. K. Trochim, “Positivism & Post-Positivism”, 2006, <http://www.socialresearchmethods.net/kb/positvsm.php>

¹³ Jack Hayward, “British Approaches to Politics. The Dawn of a Self-Deprecating Discipline”, în Jack Hayward, Brian Barry, Archie Brown (editors), *The British Study of Politics in the Twentieth Century*, Oxford, Oxford University Press, 1999, p. 31

Influența și influența posibilă a modelului englez

În privința temei pe care o studiez în cadrul proiectului postdoctoral, a stilurilor de *leadership*-ului politic și a fenomenelor adiacente – performanța democrației, calitatea democrației, consolidarea democratică, tipurile și gradele de prezidențializare (partidică, executivă și electorală) –, avantajele pe care le implică utilizarea acestui model sunt substanțiale. Ele vizează în principal clarificarea și operaționalizarea conceptelor pornind de la o bază recunoscută sau utilizată; identificarea unor indicatori funcționali; evidențierea dovezilor empirice și situarea lor în perspectivă comparativă temporală și spațială – națională, regională sau internațională. Pe această bază, de o importanță deosebită sunt evitarea subiectivității și a folosirii unor tipuri diferențiate de indicatori; evidențierea nuanțată, nu neaparat concludivă, a argumentelor și menținerea posibilității de formulare a unor noi ipoteze. În plus, este posibilă evitarea raționamentului circular – „utilizarea a ceea ce este explicat pentru a explica ceea ce se explică”; adoptarea unei strategii de cercetare „la-distanță” – de pildă analiza interviurilor și a scrierilor „spontane” ale liderilor politici – care poate face diferența dintre știința și psihologia politică analitică și studiile mai mult jurnalistice asupra personalității liderilor politici.

Efectiv, ceea ce am adaptat în sensul orientării metodologice postpozitiviste a cercetării în urma discuțiilor cu profesorul Robert Elgie și a familiarizării cu tipurile de cercetare empirică, de indicatori, de reprezentări grafice și de interpretare a fost:

- a) focalizarea cercetării asupra cuantificării generale a prezidențializării și a cuantificării prezidențializării din România în scopul obținerii unei analize verificabile, precise, amplu acceptate,
- b) focalizarea cercetării procesului de prezidențializare și stilurilor de *leadership* politic din România postcomunistă asupra analizei comparate, riguros obiective, concordantă celei consacrate în literatura de profil,
- c) focalizarea cercetării asupra posibilităților de cuantificare și a nivelurilor de măsurare a schimbărilor atitudinale, cognitive și valoric-politice implicate de *leadership*-ul politic din România,
- d) stabilirea nivelurilor și a lanțurilor de cauzare ale schimbărilor atitudinale și valoric-politice prin *leadership*-ul politic,
- e) stabilirea și analiza indicatorilor atitudinilor de implicare politică, a atitudinilor evaluative, participative, electorale în vederea cuprinderii lor în lucrarea postdoctorală finală.

Din perspectivă epistemologică, ipoteza lucrării – formulată conform aceluiași exigențe analitice în linia teoriei susținute de Thomas Poguntke și Paul Webb – este că există dovezi ale evoluției tot mai prezidențializate ale sistemelor politice semiprezidențiale. Aceasta înseamnă că liderii politici acționează de o manieră asociată mai mult cu regimul politic prezidențial, deși nu există nici o schimbare constituțională în acest sens. Lucrarea examinează prezidențializarea *leadership*-ului politic în România începând cu 1991. Folosind indicatorii identificați de Poguntke și Webb, ea arată că începând cu anul 1991 a avut loc o prezidențializare a „feței” executive a *leadership*-ului politic. Pentru a explica acest proces de prezidențializare studiul se focalizează asupra factorilor contingenți, îndeosebi asupra „personalității liderilor” și a „stilurilor de

leadership". În acest sens este folosită *Leadership Traits Analysis* (LTA) formulată de Margaret Hermann pentru a identifica stilurile de *leadership* politic ale Președinților români de după 1990. Construindu-și argumentele pe baza datelor empirice desfășurate pentru un interval temporal care permite ample și stratificate comparații și urmând cele mai larg acceptate dezvoltări conceptuale, lucrarea aplică principiul neutralității și obiectivității în culegerea, procesare și interpretarea datelor, atât de important în studierea unei teme „delicate” a politicii românești și rămasă încă „dificilă” pentru știința politică dezvoltată la noi.

Pentru cercetarea de profil din România, destul de evident dispersată și fracționalizată și, după părerea mea, aflată încă în stadiul limitării la dezbateri parohiale, la comunicarea și diseminarea restrânsă, și parțial încă „ispită” de argumentări și justificări partizane camuflate, apelul la apropierea și internalizarea exigențelor epistemologice și metodologice consacrate în știința politică anglo-saxonă ar putea constitui unul dintre factorii majori al transformării cercetării în domeniu în ceea ce Robert Elgie numea „câmpul tot mai vibrant” în care să existe acord asupra unor definiții și paradigme fiabile în marile arii de probleme. Acest „câmp” ar fi în cel mai înalt grad propice pentru emergența unei paradigme de cercetare prin „acumularea științifică de cunoștințe”, prin posibilitatea de folosire a metodelor deductive de identificare a implicațiilor diferitelor aranjamente sau acorduri instituționale în sistemul politic român, prin comparație cu cele ale celorlalte sisteme semiprezidențiale europene și prin testare empirică. În egală măsură, configurarea unui demers de cunoaștere cumulativă a realităților politice românești și a unui demers de cunoaștere comparativă ar crea baze temeinice pentru o specializare profundă care poate conduce la „descoperiri semnificative și de durată”. De asemenea, această apropiere sau aplicare a exigențelor metodologice actuale ale modelului anglo-saxon ar însemna pentru cercetarea de profil de la noi schimbarea „accentului de pe politic pe știință”, adică o creștere a gradului de neutralitate și obiectivitate a perspectivelor de cercetare, de rigurozitate, claritate, precizie în formularea argumentelor și, în consecință, de autoritate științifică a studiilor de profil, reflectate în cunoașterea și recunoașterea lor națională și internațională, în citarea și comentarea lor, în intrarea lor în „circuitul de idei” al comunității științifice de profil.

Gabriela Tănăsescu